

ประเพณีบุญข้าวสาก: ศรัทธาถึงผี สามัคคีถึงคน

Bun Khao Sak Tradition: Beliefs in Ghosts that Unite Humans

สถิตย์ ภาคมฤค¹

Satit Pakmaluk

Abstract

Bun Khao Sak not only reflects the role of a local Buddhist tradition but also important social behavior that must be preserved. The objective of this study was to analyze the roles of Bun Khao Sak tradition through data collected from related documents and from local wise men in Roi-et and Mahasarakham. The results indicated that beliefs and faith in the deceased was a symbolic representation of feeling gratitude towards ones' ancestors. They also reflected unity among relatives and people in the community. Thus, Bun Khao Sak is a local creative lesson for a sustainable, harmonious and close-knit community.

Keywords: beliefs in ghosts, Bun Khao Sak, unity resulting from a tradition

¹ดร. สาขาวิชาการสอนภาษาไทย คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร ประเทศไทย
Ph.D., Department of Teaching Thai, Faculty of Education, Sakon Nakhon Rajabhat University, Thailand

Corresponding Author E-mail: Satitpakmaluk@gmail.com

(Received: 1 June, 2517; Revised: 15 February, 2018; Accepted: 7 march, 2016)

บทคัดย่อ

บุญข้าวสากนอกจากจะสะท้อนบทบาทของประเพณีท้องถิ่นในทางพุทธศาสนาแล้วยังสะท้อนความสำคัญที่ต้องปฏิบัติอันเป็นพฤติกรรมทางสังคมที่พึงปฏิบัติ บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ประเพณีบุญข้าวสากของชาวอีสานในมิติการวิเคราะห์บทบาทของประเพณี โดยใช้ข้อมูลจาก 2 แหล่ง คือ ข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนามจากปราชญ์ท้องถิ่นในจังหวัดร้อยเอ็ดและ มหาสารคาม ผลการวิเคราะห์ชี้ให้เห็นว่า บุญข้าวสากชี้ให้เห็นถึงความเชื่อถือศรัทธาที่เกิดต่อผู้ล่วงลับไปแล้วและเป็นการแสดงออกเชิงสัญลักษณ์ต่อการระลึกคุณบรรพชน นอกจากนี้ยังสะท้อนให้เห็นมิติการสร้างควมสามัคคีของเครือญาติและชุมชนที่มีการต่อกันทำให้เกิดความแน่นแฟ้นต่อกันในสังคม บุญข้าวสากจึงเป็นบทเรียนสร้างสรรค์สังคมท้องถิ่นเพื่อความสมานฉันท์ที่ยั่งยืน

คำสำคัญ: บุญข้าวสาก มิติความสามัคคีจากประเพณี ศรัทธาถึงผี

บทนำ

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย มีการดำเนินกิจกรรมทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมและวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา วัฒนธรรมเหล่านี้ล้วนจะช่วยสร้างสรรค์ให้เกิดพฤติกรรมทางสังคมที่จะส่งผลให้เกิดแนวทางในการปฏิบัติตนของสังคมที่จะเกิดความสมานฉันท์ได้อย่างสันติ

สังคมของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความเป็นสังคมกสิกรรมเสียโดยมากซึ่งต้องอาศัยแรงคนในการทำกิจกรรมเหล่านั้นที่เรียกว่า “การลงแขก” เพื่อช่วยเหลือให้งานสำเร็จจุล่ง ดังนั้นความสามัคคีจึงเป็นหนทางสำคัญที่จะช่วยให้สังคมกสิกรรมสามารถดำเนินไปได้เพราะความสงบสุขและต้องสร้างวัฒนธรรมที่จะปกป้องและป้องกันความแตกแยกในสังคม โดยเฉพาะกลุ่มเครือญาตินั้นหากมีความบาดหมางเพียงเล็กน้อยก็จะกระทบกระเทือนต่อการทำมาหากิน ดังนั้นวัฒนธรรมความสามัคคีจึงเป็นจริยธรรมสำคัญที่ต้องรักษาเป็นอย่างยิ่ง (Auytrakul, 1984, p. 24)

วัฒนธรรมที่แสดงออกเหล่านี้ล้วนชวนให้เกิดความเชื่อและความศรัทธาที่มีต่อคนและสังคม และเป็นแรงขับเคลื่อนให้สังคมเกิดการพัฒนาย่างต่อเนื่อง ดังที่ Keawthep (2014, pp. 27 - 28) ได้สังเคราะห์การนิยามความหมายของวัฒนธรรมจากหลากหลายสำนักแนวคิดโดยอธิบายเป็นจตุรร่วมได้ 5 ประเด็น คือ 1. มีความเป็นจิตสำนึกร่วม 2. มีลักษณะเฉพาะบริบท 3. มีลักษณะเป็นพลวัต เป็นสิ่งที่ต้องถ่ายทอดและมีลักษณะเป็นเครือข่าย 4. ลักษณะเหล่านี้ Keawthep (2014, pp. 27 - 28) ได้พยายามสังเคราะห์และอธิบายเชื่อมโยงให้เห็นได้ชัดเจนว่าวัฒนธรรมย่อมมีมุมมองที่ควรวิเคราะห์โดยใช้แว่นหลากหลายมุมมองที่จะสะท้อนให้เห็นความจริงที่แฝงเร้นในกิจกรรมต่าง ๆ ในสังคม

ประเพณี เป็นกิจกรรมทางความเชื่อที่ทำสืบทอดต่อกันเรื่อยมา โดยที่คนในสังคมให้การยอมรับและยึดถือเป็นแนวทางสืบทอดกันเรื่อยมา ประเพณีจำแนกเป็น 2 ส่วนสำคัญ คือ ประเพณีที่เกิดจากความเชื่อทางศาสนา และประเพณีที่เกิดจากความเชื่อท้องถิ่น ทั้งนี้ชาวอีสานก็ย่อมมีประเพณีเป็นหมวดสำคัญในการสร้างความกลมกลืนและสร้างความสามัคคีต่อกัน ซึ่งจะช่วยถักทอและร้อยรัดสังคมอีสานให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุข ประเพณีจะช่วยสร้างกติกาสังคมและสร้างบรรทัดฐานทางสังคมอีสานโดยกำหนดเป็นประเพณีประจำ 12 เดือน เรียกกันว่า ฮีต 12 และมีการจัดกิจกรรมประจำเดือน ที่ปฏิบัติสืบทอดกันเรื่อยมา (Parijano, 1952, p. 57) นอกจากนี้การจัดประเพณีทั้ง 12 ยังสามารถช่วยพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

ประเพณี เป็นกิจกรรมทางสังคมอย่างหนึ่งที่มีบทบาทในการขับเคลื่อนสังคม ทั้งทำหน้าที่เป็นผู้กระทำและทำหน้าที่เป็นผู้ถูกกระทำ โดยแนวคิดของบทบาทหน้าที่นี้เป็นมิติหนึ่งของการมองสังคมโดยใช้แนวคิดโครงสร้าง-หน้าที่นิยม ซึ่งคำว่า บทบาทหรือหน้าที่นิยมนั้น Sanyawiwatt (2007, pp. 56 - 57) กล่าวว่า หน้าที่นิยมจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ หน้าที่แข็ง และหน้าที่แผง ส่วน Na Thalung (2009, p. 360) ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า วัฒนธรรมประเพณีมีบทบาทหน้าที่ต่อมนุษย์เพื่อสนองตอบความต้องการ

ของมนุษย์ทั้งปวง ทั้งด้านพื้นฐานการดำรงชีพ ด้านความมั่นคงของสังคม และด้านความมั่นคงทางด้านจิตใจ จากแนวคิดที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ประเพณีเป็นวัฒนธรรมหนึ่งที่ช่วยเสริมสร้างให้เกิดบทบาทต่อสังคมโดยกล่าวว่า ประเพณีมีทั้งบทบาทหน้าที่แจ่มแจ้ง คือ เป็นกิจกรรมที่สร้างสรรค์ให้สังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างปกติสุขตามความเชื่อถือ และมีบทบาทหน้าที่แฝงคือช่วยให้สังคมสามารถสร้างแรงประสานให้เกิดในสังคมภายใต้เงื่อนไขทางความเชื่อและความศรัทธาในสิ่งเดียวกันเป็นหลักยึดมั่นนั่นเอง

บุญข้าวสาก เป็นประเพณีในเดือน 10 ซึ่งมีความเชื่อมโยงทางความเชื่อต่อเนื่องมาจากประเพณีในเดือน 9 คือ “บุญข้าวประดับดิน” ตามคติความเชื่อของชาวอีสานกล่าวว่า เมื่อถึงวาระเดือน 9 จะทำบุญข้าวประดับดินโดยจะมีการห่อ “ข้าวน้อย” ไปปลิวไต่ลมตามต้นไม้ซึ่งมีมูลเหตุเพราะเชื่อว่าเป็นวันที่พญายมบาลจะปล่อยให้วิญญาณออกจากนรกเพื่อมาขอรับส่วนบุญที่ลูกหลานจัดทำให้มีกำหนด 1 เดือน คือ นับตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 9 ไปจนถึงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ต้องกระทำเป็นประจำทุกปี ทั้งนี้ประเพณีในฮีต 12 บางเดือนกำหนดจัดต่อเนื่องกัน 3 ปีแล้วเว้น 1 หรือ 2 ปี จึงจะกำหนดให้จัดอีกในรอบต่อไป เช่น บุญผะเหวด บุญบั้งไฟ เป็นต้น แต่บุญข้าวสากนั้นต้องจัดทุกปี (Martburom, 2016)

ในการศึกษาครั้งนี้ มุ่งศึกษาประเพณีบุญข้าวสากของชาวอีสานที่จัดขึ้นในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ข้อมูลในการศึกษาครั้งนี้มี 2 กลุ่มคือ 1) ข้อมูลชุมชนประเพณี ได้จากการสัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านและสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมในประเพณี ในช่วงเดือน กรกฎาคม 2559 – ธันวาคม 2560 โดยเก็บข้อมูลจากเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ด มหาสารคาม และ 2) ข้อมูลลายลักษณ์ จากหนังสือประเพณีโบราณไทยอีสานของ Parijano (1952) และหนังสือตำรามรดกอีสาน ของ Boonjerm (2006) โดยกำหนดประเด็นในการศึกษาและนำเสนอ ในบทความนี้จำนวน 2 ประเด็น คือ 1) ศรัทธาถึงผีเป็นประเด็นที่ต้องการอธิบายถึงนัยยะแห่งการดำเนินงานของประเพณีโดยมี “ศรัทธา” เป็นพลังผลักดัน และมี “ผี” เป็นเป้าหมายกิจกรรม และ 2) สามัคคีถึงคนเป็นประเด็นที่ต้องการอธิบายให้เห็นถึงกุศโลบายของ “บุญข้าวสาก” ที่มีฐานะเป็นแรงเสริมสำคัญ

ให้สังคมเกิดความสามัคคี อันเป็นภูมิปัญญาที่เชื่อมสังคมให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข

บุญข้าวสาก: ศรัทธาถึงผี

บุญข้าวสากเป็นงานบุญที่สืบเนื่องจากการปักดำข้าวแล้วเสร็จจนข้าวตั้งท้อง จึงได้มีการจัดประเพณีในทางพระพุทธศาสนาขึ้น ทั้งนี้เป็นงานที่เชื่อมโยงความคิดเรื่องผีมาจากงานบุญเดือน 9 เพราะเชื่อว่าพญายมบาลปล่อยวิญญาณออกจากนรกในช่วงนั้นแล้วให้เที่ยวหาของกินตามที่มีคนพลีไว้ให้ครั้นถึงเดือน 10 ลูกหลานจะทำข้าวสากเพื่อไปแขวนไว้ตามกิ่งไม้เพื่อให้ภูตผีเหล่านั้นนำไปกินในระหว่างเดินทางกลับนรกภูมิ บุญข้าวสากจึงเป็นบุญที่รับเอามาจากวัฒนธรรมของพราหมณ์ที่มีการทำบุญแก่ผู้วายชนม์โดยการทำอาหารอันประณีตไปพลีไว้ตามป่าช้าในวันเพ็ญเดือนสทรหะแล้วมีพระภิกษุเห็นเข้าจึงเกิดความเสียดายในอาหารอันประณีตเหล่านั้นจึงไปเก็บกินทำให้เหล่าพราหมณ์ตำหนิพระพุทธเจ้าว่าสาวกของพระองค์ไปแย่งข้าวผีทำให้ผู้ล่วงชีวิตไปแล้วเกิดความหิวโหย พระพุทธเจ้าจึงตรัสห้ามไม่ให้พระภิกษุเก็บกินอาหารเหล่านั้น แต่ก็มิพุทธานุญาติให้รับอาหารโดยผู้ให้ไม่เจาะจงผู้รับด้วยจึงเรียกว่า สลากภัต จัดเป็นงานบุญเดือน 10 ที่ทำสืบต่อกันมา นอกจากนี้ คำว่า “ข้าวสลากภัต” นั้น ค่อนข้างออกเสียงลำบากในภาษาอีสานจึงนิยมรวบเสียงกลายเป็น “ข้าวสาก” การจัดบุญข้าวสากของชาวอีสานนั้น Janpenk et al. (p. 239) ได้อธิบายกิริยาบุญที่ต้องกระทำในบุญข้าวสากว่า เมื่อถึงฤดูกาลในเดือน 10 จะทำบุญข้าวสากซึ่งเข้าใจว่ามาจากคำที่เรียกว่า “สารทกาล” อันหมายถึง ดอกบวบขม ตรงกับวันเพ็ญเดือนสิบ ชาวพุทธจะเข้าวัดฟังธรรมและนำข้าวสากไปอุทิศแก่ญาติพี่น้องผู้ล่วงลับเรียกว่า ส่งข้าวเปรต นอกจากนี้ยังทำข้าวสาก ห่อข้าวน้อย ไปพลีไว้ตามหัวไร่ปลายนาเพื่อบูชานางยักษ์ฉินีและบูชาผีตาแสดตามความเชื่อ การพลีข้าวเพื่อบูชานางยักษ์ฉินีนั้น Velawong (pp. 85 - 90) ได้ปริวรรตและเรียบเรียงวรรณกรรมท้องถิ่นเรื่อง เสียวสวาด ที่กล่าวถึงการจองเวรระหว่างเมียหลวงและเมียน้อยของเศรษฐีคนหนึ่ง ดังความว่า

ครั้งหนึ่ง มีครอบครัวเศรษฐีครอบครัวหนึ่งเมียของเศรษฐีไม่มีลูกจึง
แต่งเมียน้อยเข้าบ้าน ต่อมาเมียน้อยตั้งท้องเมียหลวงจึงวางแผนทำให้
เมียน้อยแท้งลูกถึง 3 ครั้ง ในครั้งที่ 3 นี้ เมียน้อยตายพร้อมลูก ก่อนตาย
เมียน้อยรู้ว่า เป็นเมียหลวงทำร้ายตนจึงสาปแช่งจองเวรทุกภพชาติ
ต่อมาเมียหลวงเกิดเป็นนางกวางกำลังตั้งท้อง ส่วนเมียน้อยเกิดเป็น
นางเสื่อ นางเสื่อก็ก่่านางกวางด้วยแรงอาฆาตนี้ต่างผลัดกันฆ่าและถูก
ฆ่ามาอีกหลายชาติ ลุถึงสมัยพุทธกาล เมียหลวงเกิดเป็นนางกุลธิดาอยู่
ในเมืองสาวัตถี เมียน้อยเกิดเป็นนางยักษิณี นางกุลธิดาและสามีทราบ
ว่านางยักษิณีจะมาจับตนกินก็ไปพึ่งพระบารมีพระพุทธเจ้า พระพุทธ
องค์ทรงตรัสแสดงผลของการจองเวรจนทำให้ทั้งสองฝ่ายหันมาเป็น
มิตรต่อกันและให้นางยักษิณีรักใคร่สองสามีภรรยาตั้งบุตรของตนเอง
โดยทรงแนะนำให้สองสามีภรรยาพานางยักษิณีไปอาศัยอยู่ในที่นาของ
ของตนเองและตอบแทนด้วยการบอกเรื่องฝนฟ้าอากาศ ทำให้นาง
กุลธิดาทำนาถูกต้องตามฤดูกาลได้ผลดีกว่าคนอื่น นางจึงนำอาหารมา
ไหว้ ครั้งชาวบ้านเรือนเคียงทราบข่าวก็เอาอย่างบ้างจนทำให้นางยักษิ
ณีมีอาหารมากมายจนกินไม่หมดจึงนำมาจัดเป็นสำรับผูกสลากถวาย
พระสงฆ์ จนกลายเป็นบุญข้าวสากในปัจจุบัน (Velawong, pp. 85 - 90)

นอกจากนี้ คติในการทำบุญข้าวสากนั้นได้สะท้อนมุมมองหนึ่งสำคัญประการหนึ่ง
คือ ที่เป็นการแสดงถึงความศรัทธาต่อผีบรรพชนและอาจเป็นจุดเริ่มต้นของการจัด
ประเพณีบุญข้าวสาก ทั้งนี้เพราะสังคมของชาวอีสานเชื่อว่าผีมีอยู่จริงและมีฤทธิ์อำนาจ
เหนือกว่าคนจนสามารถบันดาลทุกอย่างได้ (Pimsan, 2003, p. n) โดยเฉพาะผีบรรพ
ชนนั้น ตามความเชื่อคือ เมื่อญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วยังไม่ไปเกิดก็จะช่วยเหลือบำรุง
ลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข มักมีการเลี้ยงผีหรือเซ่นสรวง บัตรพลี เป็นประจำเพื่อให้

ผีบรรพชนพึงพอใจและปกครองคุ้มครองลูกหลานให้มีความสุข และพัฒนามาเป็น ประเพณีบุญข้าวสากในปัจจุบัน

บุญข้าวสากกำหนดจัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปี โดยชาวบ้านที่เป็น พุทธศาสนิกชนจะจัดสำหรับข้าวปลาอาหารมาถวายพระสงฆ์โดยไม่เจาะจงผู้รับถวายด้วยการเขียนชื่อเจ้าภาพในกระดาษม้วนใส่ภาชนะจากนั้นผู้นำพิธีก็จะนำพากล่าวคำถวายว่า

เอตานิ มะยัง ภันเต สลากภัตตานิ สะปะริวารานิ อะสุกัฏฐาเน ฐะ
ปีตานิ ภิกขุสังฆัสสะ โอนชยามะ สาธุ โน ภันเต ภิกขุสังโฆ เอตานิ
สลากภัตตานิ สะปะริวารานิ ปะฏิคคัณหาตุ อัมหากัง ทีฆะรัตตัง
หิตายะ สุขายะ... (Parijano, 1952, p. 488)

จากนั้นก็ถวายสลากที่มีรายชื่อเจ้าภาพให้พระสงฆ์จับจนครบทุกรูปแล้วให้ สมมติเอาข้าวสาก 1 สำหรับถวายพระเถระประธานสงฆ์จากนั้นประธานพระสงฆ์จะ กล่าวคำอุปโลกน์ข้าวสากเป็นภาษาบาลี ซึ่งเป็นวินัยกรรมที่ต้องกระทำเพื่อแสดงว่า ท่านได้รับเอาแล้วและให้ญาติโยมหยิบยกถวายแต่พระสงฆ์รูปที่จับสลากได้ชื่อของตน จนครบทุกรูปโดยมากจะเป็นสำหรับอาหารบ้าง หรืออาจจัดข้าวเหนียวหนึ่งที่ห่อใบตอง พร้อมอาหาร เช่น ส้มเนื้อ ปลาย่าง กบย่าง เป็นต้น ห่อใส่ด้วยกันแล้วม้วนพับกลัดด้วย ไม้ให้เห็นรูปคล้ายห่อหมกนิยมเรียกกันว่า “ห่อข้าวน้อย” มาถวายก็ได้ ส่วนข้าวปลา อาหารอีกสำหรับเป็นการห่อด้วยใบตองเป็นรื้อยาวประมาณ 20-30 เซนติเมตร ประกอบด้วยสำหรับละ 2 ห่อ ภายในบรรจุข้าวเหนียวหนึ่ง อาหาร พริกแห้ง เกลือ ฯลฯ จำนวน 1 อัน และบรรจุ หมากพลู ตำเมี่ยง ของหวาน ข้าวต้ม ฯลฯ อีกหนึ่งอันแล้ว ม้วนพับกลัดหุ้มท้ายด้วยไม้ให้มัดชิดแล้วเอาปลายด้านบนของห่อข้าวนี้มากลัดติดกันให้ คล้ายรูปอักษร V ครึ่งหัวเพื่อให้ใช้ห้อยตามกิ่งไม้ได้เรียกกันว่า “ข้าวสาก” โดยทำเช่นนี้ จำนวนหลายสำหรับ แล้วนำไปรวมกันเพื่อถวายพระสงฆ์ เมื่อพระคุณเจ้าฉันภัตตาหาร เสร็จท่านก็จะกรวดน้ำราดบนข้าวสากแล้วเจ้าของข้าวสากจึงเอาไปแขวนไว้ตามกิ่งไม้ เพื่อให้ญาติที่ล่วงลับและผีไร้ญาติได้บริโภคอาหารเหล่านี้จึงเป็นอันเสร็จพิธี

จากขั้นตอนการทำพิธีที่กล่าวมาข้างต้นคำว่า “ข้าวสาก” หากมองในพิธีกรรมย่อมหมายถึงสำหรับอาหารที่ถวายพระสงฆ์โดยวิธีการจับสลากแต่หากมองในรายละเอียดพิธีกรรมแล้ว “ข้าวสาก” เป็นข้าวส่งเปรตที่ญาติจะนำไปส่งให้ ถือคติผสมผสานกับศาสนาพุทธเพราะถือว่าพระสงฆ์เป็นผู้เชื่อมระหว่างโลกมนุษย์และโลกวิญญาณ อันเป็นกุศโลบายที่ยกบทบาทของพระสงฆ์มาแทรกกลางระหว่างคนกับผีบรรพชนของตนเอง ข้าวสากจึงต้องกลายเป็นพิธีกรรมทางศาสนาพุทธโดยปริยาย

ความสำนึกรู้ของชาวอีสานในปัจจุบันต่อประเพณีบุญข้าวสากนั้นจะมีกิจกรรมที่ต้องทำบุญเพื่ออุทิศส่วนกุศลไปยังบรรพชนที่ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้ถือเป็นประเพณีที่ต้องปฏิบัติแม้ว่าจะทุกข์ยากเพียงใดเมื่อถึงคราวประเพณีบุญข้าวสากแล้วจะต้องสรรหาข้าวปลาอาหารไปเช่นสรวงพลีแก่วิญญาณผู้ล่วงลับ และเป็นประเพณีบุญที่จะหลีกเลี่ยงมิได้เพราะญาติผู้ล่วงลับไปแล้วจะไม่ได้รับส่วนกุศลเลย ฉะนั้นการมาทำบุญที่วัดจึงกลายเป็นเครื่องแสดงความรำลึกและกตัญญูที่ต้องกระทำเป็นอย่างยิ่ง ดังปรากฏในบทสรภัญญะอีสานว่า

...โอโธลูกแม่เอ๋ย	อย่าละเลยการทำทาน
วันนี้ยมบาล	ท่านประทานปล่อยแม่มา
เพื่อรับบุญกุศล	ขอให้ลูกจงทำทาน
เขามายายห่อข้าวน้อย	แม่นี้คอยลูกหญิงชาย
แม่แลเหลียวอยู่นาน	ชะงัดห่าบ่เห็นมา
ข้าวปั้นเพียงเล็กน้อย	แสนอร่อยจงทำทาน
แม่รอคอยลูกยา	แสนโศกาเจ้าไม่มา
เพื่อนได้เต็มกะต้ำ	แม่นี้หนาไม่ได้เลย...

(Pirh Unphikun, 2016)

จากบทสรภัญญะอีสานข้างต้นจะเห็นว่าเนื้อหากล่าวถึงการทำทานที่ต้องอุทิศให้ผู้ล่วงลับโดยบอกกล่าวว่าการทำบุญข้าวสากไปพลั่วไว้ตามต้นไม้ นั้นจะทำให้บุพการี

และญาติผู้ล่วงลับมารับเอาแล้วนำกลับไปกินระหว่างเดินทางไปเมืองผีซึ่งหากลูกหลานไม่เอาพิธีไว้ให้ก็จะไม่มีอาหารกิน ดังที่ Pintong (1999, pp. 5379 - 5380) กล่าวว่า การทำบุญข้าวสากนั้นเป็นการทำบุญครั้งที่สองเพื่ออุทิศให้ญาติพี่น้องผู้วายชนม์ได้กินข้าวปลาอาหารและคนที่ไม่สามารถมาทำบุญข้าวสากจะทำให้ดวงวิญญาณเหล่านั้นเกิดความอดอยากและอาจส่งผลร้ายต่อวงศ์ตระกูลได้

ความเชื่อในเรื่องผีที่จะได้รับข้าวสากที่ลูกหลานนำไปทำบุญและห้อยตามต้นไม้ต่าง ๆ นับเป็นการเชื่อมความศรัทธาถึงผีที่มีผลต่อระเบียบทางสังคมที่ทุกครัวเรือนที่จะต้องแสดงออกว่าตนยังรักและเคารพต่อญาติผู้ล่วงลับไปแล้วนั้นจึงต้องแสดงออกด้วยการทำข้าวสากมาวัดและเอาห่อข้าวต่าง ๆ ไปพลีไว้ตามต้นไม้ ทั้งนี้อาจกล่าวได้ว่าข้าวสากและห่อข้าวน้อยนี้เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่แสดงถึงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว นอกจากนี้ยังอาจกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกถึงความมั่งคั่งของครอบครัวเพราะหากปีใดครอบครัวมีรายได้ที่ดีเยี่ยมจะทำห่อข้าวน้อยและห่อข้าวสากมาหลายอัน แต่หากบ้านใดทำมาจำนวนน้อยหรือไม่ทำมาอาจได้รับคำติเตียนจากชุมชนได้ว่าไม่มีความกตัญญูหรือไม่รู้จักบุญคุณ

ความศรัทธาถึง “ผี” ที่กล่าวมานั้น เป็นแรงผลักดันให้เกิดประเพณีที่ต่อเนื่องมาจากเดือนที่ผ่านมาคือ ประเพณีบุญข้าวประดับดิน แม้พื้นฐานของประเพณีนี้ดูผิวเผินอาจเหมือนมาจากความเชื่อในทางพุทธศาสนาเพียงอย่างเดียว แต่เมื่อวิเคราะห์แล้วกลับพบว่า ความเชื่อเรื่องผีนั้นเป็นความเชื่อดั้งเดิมก่อนที่จะรับพุทธศาสนาเข้ามาดังได้กล่าวมาแล้วในช่วงต้น ความศรัทธาจึงเป็นแรงผลักดันทำให้เกิดกิจกรรมที่แสดงออกถึงความเคารพศรัทธาญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วด้วยการอุทิศส่วนบุญให้และยังเสริมแรงว่าหากไม่ทำบุญไปให้ญาติตนเองก็จะไม่ได้รับประทานอาหารเลย

จากการสัมภาษณ์ Napeangm (2017) และ (Martburom, Acting Sub Lt, 2016) สรุปแนวความคิดการเปลี่ยนผ่านทางความเชื่อจาก “ภูตาคติ” ไปสู่สังคมอีสานปัจจุบันที่เป็น “พุทธาคติ” โดยกล่าวว่า สังคมของชาวอีสานเมื่อแรกเริ่มก็รับอิทธิพลมาจากการเชื่อถือผีให้ผีแถนและมีความเชื่อมั่นถึงการอยู่ดูแลลูกหลานของบรรพชนผู้ล่วงลับไปแล้ว

การส่งข้าวผีในบุญเดือนสิบจึงดำเนินสืบต่อการเรื่อยมาจนเมื่อศาสนาพุทธเข้ามาร่วมประสมในวงความเชื่อของชาวอีสาน การส่งข้าวผีในเดือนสิบถึงผสมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประเพณีในพุทธศาสนา (ตามแนวคิดของพุทธศาสนาแบบล้านช้าง) ผีที่รอส่วนบุญในเดือนสิบจึงยึดโยงความเชื่อระหว่างผีกับศาสนาพุทธเข้าด้วยกัน และยังถ่วงน้ำหนักของการนับถือผีและนับถือศาสนาพุทธอย่างละเท่า ๆ กัน โดยจะเห็นได้จากลักษณะกิจกรรมบุญข้าวสากต้องมีการทำบุญที่วัดพุทธ มีพระสงฆ์สวดพุทธมนต์ และมีการส่งข้าวผีผ่านอำนาจของน้ำพระพุทธรูปมนต์ที่จะนำพาข้าวเหล่านี้ไปสู่ผี การสร้างแรงศรัทธาและการเปลี่ยนผ่านอย่างค่อยเป็นค่อยไปของความเชื่อเรื่องผีไปสู่พุทธทำให้ไม่เกิดรอยแตกแยกของสองความเชื่อที่มีแนวคิดตรงข้ามกัน

นอกจากนี้ความศรัทธาถึงผีนั้นยังเป็นกุศโลบายที่ทำให้เรารู้จักความรักใคร่ต่อกันระหว่างผู้อยู่กับผู้ล่วงลับไปแล้ว ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับคตินิยมทางศาสนาพุทธที่มีแนวทางให้คนรู้จักทำบุญและรำลึกถึงบุพการีเป็นทุนเดิมครั้นผนวกกับความเชื่อผีของชาวอีสานจึงนำมาสู่การสร้างสรรคประเพณีบุญข้าวสากขึ้นเพื่อแสดงความศรัทธาต่อผู้ล่วงลับไปแล้วและเป็นการสร้างกุศลกรรมตามแนวคิดศาสนาพุทธอีกด้วย ความศรัทธาที่เกิดขึ้นนี้จึงถูกโยงว่าเป็น “ศรัทธาถึงผี” ด้วยการให้ข้าวปลาอาหารถึงแม้ว่า ในยุคก่อนรับศาสนาพุทธเข้ามาสู่สังคมหรือแม้รับศาสนาพุทธเข้ามาสู่สังคมแล้วความศรัทธาถึงผีบรรพชนก็ไม่ได้ลดทอนลงแต่อย่างใดเพียงแต่เดิมผู้เป็นตัวกลางในพิธีกรรมที่เชื่อมระหว่างคนกับผี อาจเป็น “เฒ่าจ้ำ” หรือ “กะจ้ำ, กวนจ้ำ, เจ้าจ้ำ” แล้วใช้ภาษาถิ่นของตนเองสื่อสารเชื่อมโยงสองโลกระหว่างโลกปัจจุบันและโลกหลังความตายแล้วถูกแทนที่ด้วยพระสงฆ์และมีภาษามครเป็นสื่อเชื่อมโยงแทนวิธีเดิมก็ตามที่ แต่เป้าหมายยังคงไม่เปลี่ยนแปลงนั่นคือความศรัทธาที่มีต่อผีบรรพชนที่เกิดขึ้นอย่างไม่ขาดสายและสืบต่อกันเรื่อยมา

บุญข้าวสาก: สามัคคีถึงคน

ความศรัทธาที่มีต่อผีบรรพชนช่วยให้เกิดประเพณีพิธีกรรมที่เชื่อมโยงระหว่างโลกปัจจุบันและโลกหลังความตาย ความศรัทธาเหล่านี้สร้างให้เกิดพลังแห่งความหวังที่

มนุษย์ที่มีความเชื่อมั่นและปึกใจว่าจะช่วยให้ญาติพี่น้องที่ล่วงลับไปแล้วได้รับผลบุญในสิ่งที่ทำให้ การสร้างงานบุญประเพณีจึงเป็นการสร้างความเข้าใจและความร่วมมือของคนทั้งหลายที่ร่วมแรงกันจัดงานเหล่านี้สืบเนื่องต่อกันเรื่อยมา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “บุญข้าวสาก” ซึ่งชาวอีสานไม่เคยที่จะลืมเลือนในการจัดไปได้เสียแม้แต่ปีเดียว

งานประเพณีบุญข้าวสาก เป็นงานบุญหนึ่งในฮีต 12 เรียกว่า “บุญข้าวสาก” หรือ “บุญเดือน 10” เพราะยึดเอาวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เรียกว่า “เพ็ญเดือน 10” เป็นวันบุญข้าวสาก จะมีกิจกรรมหนึ่งที่ทุกชุมชนชาวอีสานต้องปฏิบัติสืบทอดกันอย่างต่อเนื่องคือการเยี่ยมยามญาติพี่น้องเรียกว่า “ยามย่า” เป็นการเอาข้าวของเครื่องใช้ในงานบุญ อาทิ ข้าวสาร เผือกมัน ถั่วฝักยาว น้ำอ้อย น้ำตาล ถั่ว ธัญพืชต่าง ๆ เป็นต้น ไปมอบกำนัลให้แก่ญาติพี่น้อง ทั้งนี้เด็ก ๆ ชาวอีสานจะชอบกิจกรรมนี้เพราะในวันทีไป “ยามย่า” นั้นจะได้รับขนมหรือไม่ก็เงินจากญาติผู้ใหญ่ที่ไปเยี่ยมยามท่าน

การ “ยามย่า” จะทำก่อนถึงงานบุญประมาณ 4 - 5 วัน โดยนัยหมายถึงการแลกเปลี่ยนธัญญาหารซึ่งกันและกันเพื่อนำเอามาทำข้าวสากถวายพระและพลีให้แก่ญาติผู้ล่วงลับที่จะมารับเอาผลบุญนี้ การ “ยามย่า” นั้นแม้ในภาคศัพท์จะกล่าวเพียงการไปเยี่ยมยามญาติฝ่ายพ่อเท่านั้น แต่ในทางปฏิบัติก็จะไปเยี่ยมญาติกันทุกฝ่าย หากแต่ที่เน้นไปทางญาติฝ่ายพ่อนั้นเพราะชุมชนชาวอีสานเป็นการแต่งงานแบบ “แต่งงานเอาเขยเข้าบ้าน” ด้วยเดิมเป็นสังคมแบบเกษตรกรรมจึงต้องอาศัยแรงงานในภาคการเกษตร ดังนั้นจึงเป็นมูลเหตุสำคัญให้ “ชาย” พรากบ้านเป็นส่วนใหญ่ ดังนั้นการกระชับความสัมพันธ์ที่ดีภายหลังที่แต่งงานเข้าบ้านแล้ว จึงตกเป็นหน้าที่ของลูกสะใภ้และครอบครัวญาติของลูกสะใภ้ ที่จะต้องไปเยี่ยมยามญาติทางฝ่ายสามีเพื่อเสริมสร้างความรักใคร่สามัคคีกันมากยิ่งขึ้นและเป็นการต่อยอดความสัมพันธ์เชิงเครือญาติให้แน่นแฟ้นมากยิ่งขึ้น

การให้ไป “ยามย่า” นั้นนับเป็นกุศโลบายสำคัญอย่างหนึ่งที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจและความสำนึกรู้ว่าเป็นญาติมิตรซึ่งกันและกัน และเป็นการแสดงไมตรีต่อกันด้วยการมอบของอุปโภคบริโภคเป็นของกำนัลแก่กันด้วย การไปเยี่ยมยามถึงเข่าเรือนนั้นจะช่วยให้เห็นการเป็นอยู่ของญาติพี่น้องตนเองด้วยตั้งข้อความที่ว่า

...การไปเยี่ยมยามกันของญาติในบุญข้าวสากเป็นมากกว่าการไปเยี่ยมยามปกติ แต่หากเป็นการช่วยสอดส่องการเป็นอยู่และระบบเศรษฐกิจครัวเรือน ระบบแรงงานในภาคการเกษตร เพื่อการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ทั้งยังเป็นการตอกย้ำมิตรภาพระหว่างครัวเรือนของชาวอีสานอีกด้วย... (Unphikun, 2016)

บทสัมภาษณ์ของ Unphikun (2016) ครูผู้เชี่ยวชาญในด้านวัฒนธรรมอีสาน เป็นข้ออธิบายที่ชัดเจนถึงความสำคัญของบุญข้าวสากที่มีนัยยะแฝงเร้นเพื่อถักร้อยให้คนในสังคมสามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างแน่นแฟ้น ด้วยความสำคัญนี้เองจึงเป็นสิ่งแสดงถึงคุณค่าและความสำคัญของบุญข้าวสากในสังคมอีสานที่ยังคงอยู่และสืบทอดกันเรื่อยมา

ความสามัคคีที่เกิดจากการ “ยามยา” นั้น มีรูปแบบการแลกเปลี่ยนวัตถุของบริโภคซึ่งกันและกันในหมู่เครือญาตินี้เป็นไมตรีที่สำคัญที่แสดงออกแก่กัน ทั้งนี้เพราะอาหารธัญญาหารถือเป็นปัจจัยสำคัญของการดำรงชีพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของที่นำมาทำนํานั้นเป็นวัสดุที่ต้องใช้ในการจัดสำรับข้าวสากเพื่อใช้ในงานบุญนั้นยังแสดงถึงความเอาใจใส่ซึ่งกันและกันและเชื่อมโยงความเป็นญาติมิตรกันอย่างเหนียวแน่น บุญข้าวสากจึงเป็นผลผลิตทางวัฒนธรรมที่มีการผลิตซ้ำ (reproduction culture) เพื่อย้ำเตือนโครงสร้างทางเครือญาติตนเองให้สนิทชิดเชื้อกันมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ จากการสัมภาษณ์ Napeangm (2017) และ Mathalang (2017) กล่าวสรุปได้ว่า การ “ยามยา” หรือการเยี่ยมยาในบุญเดือนสิบนี้เห็นมีการมากในกลุ่มคนร้อยเอ็ดและมหาสารคาม นอกจากนี้อาจมีทำบ้างแต่ก็แตกต่างกันออกไป เช่น จังหวัดกาฬสินธุ์ส่วนมากจะเป็นการเยี่ยมญาติผู้ใหญ่โดยไม่กำหนดว่าเป็นญาติฝ่ายปู่ย่าเท่านั้น ซึ่งมีความแตกต่างจากในเขตพื้นที่จังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดมหาสารคาม ทั้งนี้การ “ยามยา” เป็นอัตลักษณ์อย่างหนึ่งของประเพณีบุญข้าวสากที่สามารถอธิบายถึงการเชื่อมโยงความเชื่อความศรัทธาสู่การตรึงรัดสังคมของชาวอีสานให้เกิดขึ้นผ่านประเพณีเหล่านี้

การไป “ยามย่า” ในบุญข้าวสากนอกจากจะเกิดความสามัคคีในกลุ่มญาติพี่น้องที่ย้ำเตือนอย่างสม่ำเสมอแล้วนั้น (Martburom, Acting Sub Lt, 2016) กล่าวว่าชาวอีสานยังมีความเชื่ออย่างหนึ่งว่าหากญาติพี่น้องไม่ไปมาหาสู่กันในบุญข้าวสากแล้วนั้นอาจเป็นการ “ผิดผี” ต่อผีบรรพชนของตนเองได้ ถึงแม้จะมีเรื่องขุนเคืองบาดหมางกันหากไม่ร้ายแรงแล้วเมื่อถึงคราวงานบุญข้าวสากก็ต้องทำกิจกรรม “ยามย่า” ด้วยกันทั้งนั้น เพราะถือเป็น “ฮีตคอง” (จารีต) ที่ต้องปฏิบัติอย่างเข้มงวด แม้ในสังคมปัจจุบันจะมีการเปลี่ยนแปลงไปแล้วก็ตามแต่บุญข้าวสากยังคงรักษาอัตลักษณ์ (Identity) การเยี่ยมยามและแลกเปลี่ยนข่าวของบริโศคอุปโศคซึ่งกันและกันสืบทอดต่อกันอย่างสม่ำเสมอ

ลักษณะสำคัญอีกประการที่ช่วยให้บุญข้าวสากคงรักษาอัตลักษณ์การ “ยามย่า” ไว้ได้อย่างต่อเนื่องนั่นคือ เมื่อพ่อแม่ต้องเอาข้าวของเครื่องบริโศคไปกานัลเยี่ยมยามญาติผู้ใหญ่ก็มักจะนำพาลูกหลานตนเองไปด้วยเสมอ จึงเป็นโอกาสให้ลูกหลานได้รู้จักเครือญาติของตนเอง ทั้งนี้ญาติผู้ใหญ่บางท่านอาจไม่ค่อยไปมาหาสู่กันจึงอาจทำให้เด็กรุ่นหลังรู้สึกห่างเหินหรือไม่รู้จักหน้าตากันมาก่อนก็จะได้รู้จักกันในคราวบุญข้าวสากนี้ด้วย

การปลูกฝังให้ลูกหลานได้รู้และได้เยี่ยมยามญาติมิตรพี่น้องตนเองในบุญข้าวสากนี้จะช่วยให้เกิดความกลมเกลียวต่อสังคมและเกิดความสามัคคีเป็นหมู่คณะกัน เพราะเมื่อได้รู้จักญาติมิตรของตนเองแล้วย่อมได้ทำความรู้จักคุ้นเคยซึ่งกันและกันเกิดเป็นความปรองดองและเป็นสังคมเกื้อกูลกันเกิดขึ้น หากมันเกิดปัญหาทะเลาะเบาะแว้งก็สามารถใช้สายสัมพันธ์ทางเครือญาติเป็นเครื่องบรรเทาการวิวาทนั้นลงได้อย่างละมุนละม่อม ทำให้ปู่ย่าลุงป้ารู้จักกับลูกหลานของตนเองจะได้สอดส่องดูแลช่วยเหลือกันและกันในขณะเดียวกันลูกหลานก็จะได้รู้จักญาติผู้ใหญ่จะได้ให้ความเคารพยำเกรงและเชื่อฟังคำสอนที่ดีงามในกาลอันเหมาะสมอันควร นอกจากนี้ด้วยการสืบต่อการ “ยามย่า” จากพ่อแม่สู่ลูกนั้นจะช่วยให้ลูกหลานรู้จักบ้านเรือนของญาติพี่น้องตนเองเมื่อบ้านของตนมีงานต่าง ๆ ก็จะสามารถส่งข่าวสารไปยังบ้านของญาติพี่น้องตนได้ถูกต้องและทั่วถึงทุกคน

นอกจากความรักใคร่และความสมานสามัคคีจะเกิดขึ้นด้วยเพราะลูกหลาน และญาติผู้ใหญ่แล้ว ประการสำคัญอีกอย่างที่จะละลายเสียไม่ได้ นั่นคือ ข้าวของเครื่องบริโภคอุปโภคที่นำมาคำนวณในการเยี่ยมยามญาติพี่น้อง ทั้งนี้เพราะเครื่องบริโภคอุปโภคเป็นของสำคัญต่อการดำรงชีพของชาวอีสานซึ่งหากเป็นญาติพี่น้องที่สนิทชิดเชื้อกันก็จะนำเอาข้าวของวัตถุของที่จำเป็นต่อการใช้ในงานบุญข้าวสากไปคำนวณแลกกันในเวลาไปเยี่ยมยาม แต่หากเป็นญาติมิตรที่มีสूसู่สนิทเท่าที่ควรก็มักเอาผลผลิตการเกษตรอาทิ ข้าวสาร พืชผัก ผลไม้ เป็นต้น เป็นของคำนวณเมื่อมาเยี่ยมยามกันและเมื่อผู้ถูกเยี่ยมยามรับเอาของคำนวณที่ลูกหลานนำมาให้แล้วนั้นก็ทำให้ของคำนวณตอบแทนเช่นเดียวกัน

การมอบของตอบแทนนี้เองเป็นข้อบ่งชี้ถึงความเป็นอยู่ของครอบครัวญาติที่ไปเยี่ยมยามได้เป็นอย่างดี เพราะจากการที่ผู้ไป “ยามยา” จะได้ของตอบแทนจากเจ้าบ้านที่ตนไปเยี่ยมมันย่อมได้รับรู้และรับทราบระบบเศรษฐกิจในครัวเรือนเพราะอาจสะท้อนผ่านทางวัตถุข้าวของที่มอบให้แก่ผู้มาเยี่ยมยาม กล่าวคือ หากของที่เจ้าบ้านมอบตอบกลับมีจำนวนน้อยหรือหากมอบเงินมูลค่าน้อยให้ตอบแทนนั้นอาจเพราะเศรษฐกิจภายในครัวเรือนไม่ค่อยจะสู้ดีหรืออาจยุ่งยากกับการทำมาหากินจนไม่มีเวลาเตรียมของไป “ยามยา” การรับรู้เหล่านี้มักเกิดขึ้นพร้อมกับคำบอกเล่าของผู้มอบของคำนวณให้ เช่น “ปีนี้ข้าวกล้าไม่สู้ดี ฝนแล้งจัดได้ข้าวน้อยแบ่งปันกันกินคนละขันตามมีนะ” หรือ “ปีนี้ทำนาทำไรขาดทุนเงินทองไม่มีมากหลายเอาขนมห่อสองห่อไปนะปีหน้าค่อยว่ากันใหม่” เป็นต้น แต่หากระบบเศรษฐกิจในครอบครัวดีมากมักจะให้วัตถุข้าวของพร้อมเงินตรา และอาจมีคำบอกเล่าเพื่อแสดงความอุดมสมบูรณ์ของครอบครัวตนเอง เช่น “ปีนี้น้ำดีฝนดีได้ข้าวหลายเอาไปกินช่วยกันคนละครึ่งกระสอบนะลูกนะ” หรือ “ปีนี้ข้าวกล้าขยันมันอ้อยได้ฝนดีเอาไปห่อข้าวต้มไปวัดมาก ๆ เลยนะ” เป็นต้น ครั้นทราบแล้วจะช่วยให้ผู้คนเกิดความอาทรต่อกันในกรณีที่ย้ำแ่และร่วมยินดีต่อกันในกรณีที่สุขสบาย อนึ่งญาติผู้ใหญ่บางท่านอาจเปลี่ยนจากการให้วัตถุข้าวของเป็นของคำนวณตอบกลับเป็นเงินหรือวัตถุอันเหมาะสมอื่น ๆ อาทิ ผ้าชิ้น ผ้านุ่ง ขนม เป็นต้น

การเข้าใจและการรับรู้สิ่งที่กล่าวมาข้างต้นทั้งหมดนั้นเป็นแรงสามทำให้เกิดความสัมพันธ์ของญาติมิตรที่ดีต่อกัน เกิดเป็นความรักและความสามัคคีช่วยเหลือเกื้อกูลต่อกันและช่วยกันสร้างสรรค์สังคมให้คงอยู่สืบต่อไปได้อย่างเหมาะสม บุญข้าวสากจึงมีบทบาทที่สร้างความสามัคคีให้ชุมชนจนเกิดกติกาและพฤติกรรม ที่แสดงออกเป็นประเพณีบุญข้าวสากสืบเรื่อยมา การกำหนดบุญข้าวสากให้จัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ของทุกปีเป็นการย้ำเตือนให้ชาวอีสานต้องปฏิบัติสืบกันมาอย่างต่อเนื่อง ทั้งนี้ เพราะบุญข้าวสากเป็นบุญที่จัดก่อนการเก็บเกี่ยวข้าวประจำปี การไปร่วมบุญข้าวสากนี้สามารถช่วยให้เกิดการระดมคนเพื่อใช้แรงงานในภาคการเกษตรได้อีกด้วย แม้ปัจจุบันการใช้วิถี “ยามยา” เป็นเครื่องตรวจสอบระบบเศรษฐกิจและระบบแรงงาน ไม่ได้เช่นก่อนมาแล้วก็ตาม แต่ระบบความสัมพันธ์เชิงโครงสร้างเครือญาตินั้นยังได้รับการย้ำเตือนด้วยการไป “ยามยา” เสมอ ความสามัคคีของสังคมอีสานจึงเข้าถึงคนด้วยการมีระบบต่าง ๆ ทางสังคมเหล่านี้ช่วยค้ำชูให้เกิดสายสัมพันธ์ที่ดีของคนในสังคมอีสาน เกิดความรู้รักสัมพันธ์ในกลุ่มญาติอย่างแน่นแฟ้นสืบต่อไป

สรุปผลและอภิปรายผล

บุญข้าวสาก เป็นประเพณีของชาวอีสานที่จะต้องปฏิบัติอย่างต่อเนื่องทุกปี ความเชื่อเหล่านี้เมื่อศึกษาจากข้อมูลทั้งเอกสารและภาคสนามดังที่นำเสนอมา นั้นพบว่า บุญข้าวสาก เป็นประเพณีที่สะท้อนบทบาทหน้าที่แจ้ง คือ มีลักษณะการสร้างแรงศรัทธาถึงผีบรรพชนของตนเองซึ่งมีลักษณะเป็นความเชื่อถือต่อผีบรรพชนและญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไปแล้วนับเป็นแบบอย่างและแนวทางให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้คุณค่าแห่งความกตัญญูอันเป็นคุณสมบัติหลักของมนุษย์ และมีบทบาทหน้าที่แฝงคือ สร้างแรงเสริมความสามัคคีถึงคน มีรูปแบบพัฒนามาจากการยอมรับระบบต่าง ๆ ที่เป็นฟันเฟืองสำคัญที่ช่วยขับเคลื่อนให้โครงสร้างสังคมมีความสมบูรณ์และสมดุล จนทำให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ บุญข้าวสากจึงเป็นทั้งประเพณีตามรอบปีที่ทำขึ้นเพื่อแสวงบุญและเป็นทั้งเครื่องร้อยรัดสังคมชาวอีสานให้อยู่ร่วมกันอย่างมี

ความสุข เป็นแนวปฏิบัติในการแบ่งปันความให้แก่กันและกันเป็นสิ่งสมานฉันท์ที่สืบต่อกันเรื่อยมา กล่าวว่ หน้าที่นิยมจำแนกได้ 2 ลักษณะ คือ หน้าที่แจ้ง และหน้าที่แฝง ได้อธิบายเพิ่มเติมว่าแนวคิดที่ค้นพบในครั้งนี้สอดคล้องกับแนวคิดบทบาทหน้าที่ทางสังคมวิทยาของ Sanyawiwatt (2007, p. 56) ที่กล่าวถึงบทบาทหน้าที่ของข้อมูลที่ใช้ศึกษาทางสังคมวิทยาว่าควรต้องจำแนกได้เป็นบทบาทหน้าที่ที่แจ้ง และบทบาทหน้าที่แฝง นอกจากนี้ผลของการศึกษาในบทความวิชาการนี้ยังสอดคล้องกับแนวคิดของ ส่วน Na Thalang (2009, p. 360) ที่บอกว่าข้อมูลทางคติชน โดยเฉพาะข้อมูลด้านประเพณีวัฒนธรรมจะช่วยให้เห็นถึงการสร้างสรรค์เครื่องมือร้อยรัดสังคมให้เข้ารวมกัน บุญข้าวสาก จึงทำหน้าที่หลักในการเป็นประเพณีตามความเชื่อ “ผสม” ระหว่างผีกับพุทธ ในขณะที่เดียวกันก็ทำหน้าที่แฝงเพื่อเป็นเครื่องมือเชื่อมสัมพันธ์ระหว่างครอบครัวของฝ่ายสามีและฝ่ายภรรยา

แนวคิดหนึ่งที่ค้นพบจากการศึกษาในบทความนี้คือ การเปลี่ยนผ่านของสังคมนับถือผีเป็นสังคมนับถือพุทธโดยไม่เกิดรอยร้าวทางสังคม ทั้งนี้เพราะชาวอีสานสามารถเชื่อมประสานความเชื่อเก่าและความเชื่อใหม่อย่างลงตัวจนเกิดมิติแห่งประเพณีที่แปลกตาไปจากสังคมนับถือพุทธเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้การถ่ายอำนาจการเชื่อมโยงโลกหลังความตายกับโลกปัจจุบันในอีสานที่เดิมใช้ “เฒ่า - จำ, เจ้าจำ” ในงานบุญข้าวสากก็เปลี่ยนเป็นพระสงฆ์โดยใช้อำนาจของพุทธมนต์ที่เป็นบทสวดและน้ำพระพุทธรมนต์เพื่อนำเอาอาหารจากโลกปัจจุบันไปสู่โลกวิญญูญาณ การเปลี่ยนผ่านเหล่านี้เกิดขึ้นอย่างระมัดระวังและเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจนไม่พบรอยแยกทางความเชื่อ มิติเหล่านี้พบในประเพณีบุญข้าวสากอย่างเห็นได้ชัด และยังคงดำเนินกิจกรรมทางความศรัทธาต่อผีและการสร้างความรักสามัคคีในหมู่เครือญาติสืบต่อการเรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ข้อเสนอแนะ

บทความวิชาการฉบับนี้เป็นการนำเสนอมิติทางการค้นคว้าเอกสารและภาคสนามเป็นหลักมีข้อสังเกตที่พึงสามารถพัฒนาเป็นแนวการศึกษาค้นคว้าได้หลากหลายประการ

อาทิ ประเพณีในฮีต 12 ของชาวอีสานยังมีหลายประเพณีที่มีกระบวนการเปลี่ยนผ่านจากมิติแห่งความเชื่อไปยังมิติปัจจุบันที่มีความเชื่อในศาสนาพุทธ การเปลี่ยนผ่านจากประเพณีที่หลากหลายเหล่านั้นอาจทำให้เกิดมุมมองของการเปลี่ยนผ่านซึ่งจำเป็นต้องวิเคราะห์ “ตัวแปร” สำคัญที่ทำให้การเปลี่ยนแปลงเหล่านั้นประสบความสำเร็จจนทำให้สองแนวความเชื่อที่แตกต่างสามารถปรับเปลี่ยนวิธีคิดจนกลายเป็นประเพณีในปัจจุบัน อนึ่งการใช้ประเพณีเพื่อเป็นบทบาทอย่างใดอย่างหนึ่งที่นอกเหนือจากความเชื่อความศรัทธาก็เป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ค้นพบจากงานเขียนฉบับนี้ที่สามารถพัฒนาต่อเพื่อการศึกษาในประเพณีอื่น ๆ ที่มีหมุดหมายอื่นเพื่อที่จะให้บทบาทหน้าแฝงของประเพณีเหล่านั้น ซึ่งนับว่าเป็น “ภูมิปัญญา” การธำรงสังคมของท้องถิ่นให้อยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก

References

- Auytrakul, P. (1984, 4-6 July). *Ethical study of Islamic literature In academic seminar in E-san studies: History and culture*. pp 23. [in Thai]
- Boonjiem, S. (2006). *Moradok E-san*. Ubon Ratchathani: Moradok E-san. [in Thai]
- Janpenk, S. et al. *Moonmang E-san traditional*. Kalasin: Prasan Printing. [in Thai]
- Kaewthep, K. (2014). *Media science and cultural Studies*. (3rd ed.). Bangkok: Parbpim. [in Thai]
- Na Thalang, S. (2009). *Folklore theory, methodology in analysis myth-folk tales*. (2nd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press. [in Thai]
- Parijano, Ven.P. (1952). *E-san tradition*. Ubon Ratchathani: SiriTham. [in Thai]
- Pimsan, P. (2014). *Ghost belief in folk wisdom*. (2nd ed.). Khon Kaen: Prathamakhun. [in Thai]
- Pinthong, P. (1999). “*Heet Sipsong Khong Sipsee tradition*,” *Encyclopedia of Northeastern Thai culture by foundation: Encyclopedia of Thai*

culture, Siam Commercial Bank Public Company Limited. book number 15. pp. 5379-5380. [in Thai]

Sanyawiwatt, S. (2007). *Sociological theory, content and basic utilization.* (2nd ed.). Bangkok: Chulalongkorn University Press. [in Thai]

Velawong, S.,& S-S. Khon Kaen: Sor. Thammapukdee. [in Thai]